

УДК 528.9

Іщук А. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЗАГАЛЬНОГЕОГРАФІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПЕРІОД З 1919 ДО 1939 РОКУ
ЯК АКТУАЛЬНЕ НАУКОВЕ ЗАВДАННЯ**

У статті визначено об'єкт і предмет дослідження, його головну ідею, поставлено дослідницькі задачі, обрано коректну методологічну основу, вказано наукову новизну та можливе практичне значення одержаних результатів. Сформульовані положення дозволять вирішити актуальне наукове завдання з вивчення особливостей загальногеографічного картографування західноукраїнських земель у період з 1919

© А. В. Іщук

до 1939 року.

Ключові слова: загальногеографічне картографування, об'єкт дослідження, предмет дослідження, історія картографування.

Вступ. Сучасний етап розвитку географічних наук характеризується об'єднанням, взаємопроникненням та взаємодією з іншими галузями знань. Зв'язок географії, картографії та історії стає більш очевидним у поєднанні із розвитком історико-географічних досліджень та взаємного збагачення вказаних наук. Під таким кутом зору об'єктом вивчення стають картографічні твори на територію України, що створювались в різні історичні періоди та характеризують певний рівень розвитку наукових знань, відображаючи розвиток географії та особливо картографії.

Західноукраїнські землі, що сьогодні є невід'ємною складовою частиною незалежної України, у період між першою та другою світовими війнами (1919–1939 рр.) входили до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини. Цілком зрозуміло, що питаннями топографо-геодезичного та картографічного забезпечення цих українських територій займалися картографо-геодезичні служби зазначених держав. Тому дослідження особливостей загальногеографічного картографування західноукраїнських територій у даний період, які ще системно не проводились є актуальним науковим завданням.

Аналізуючи останні досягнення та публікації [3-7], слід зазначити, що в них подається анотований перелік переважної більшості картографічних творів, виданих на вказані території України картографо-геодезичними службами інших держав, а також коротка характеристика окремих загальногеографічних видань того часу. На жаль за вказаними публікаціями неможливо дослідити особливості та специфіку загальногеографічного картографування західноукраїнських територій того часу.

Формулювання цілей. У даній статті необхідно визначити об'єкт і предмет дослідження, його головну ідею, поставити дослідницькі задачі, обрати коректну методологічну основу, вказати наукову новизну, а також можливе практичне значення одержаних результатів. Це в свою чергу дозволить вирішити актуальне наукове завдання з вивчення історії та особливостей загальногеографічного картографування західноукраїнських земель у період з 1919 до 1939 року.

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є розробка цілісної науково-обґрунтованої методики дослідження картографічних творів на західноукраїнські землі, що створювались різними картографо-геодезичними відомствами упродовж 1919 – 1939 років і представлення їх як інформаційних джерел для вирішення окремих питань сучасності. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні головні задачі:

- вивчити історичні передумови картографування західноукраїнських земель у період між першою та другою світовими війнами;
- провести дослідження картографічних творів на західноукраїнські землі,

що створювались картографічними службами Польщі, Чехословаччини, Румунії з вивченням математичної основи; умовних знаків, які характеризують зміст; допоміжного оснащення;

- дослідити, чи здійснювалось картографування західноукраїнських земель у визначений період картографо-геодезичною службою Росії та СРСР;
- здійснити систематизацію картографічних творів на західноукраїнські землі та визначити можливість їх практичного використання з розробкою наукових принципів, існуючих та перспективних засобів.

Об'єктом дослідження є сукупність загальногеографічних картографічних творів на західноукраїнські землі, що створювались у міжвоєнний період зарубіжними картографо-геодезичними службами, їх вплив на сучасну картографію.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні основи всебічного аналізу особливостей загальногеографічних картографічних творів та їх вивчення як документальних джерел.

Головною ідеєю проведення дослідження загальногеографічних карт на західноукраїнські землі у міжвоєнний період визначено формулювання наукових підходів та принципів аналізу таких творів, визначення особливостей їх створення.

Методологічною основою дослідження стають фундаментальні положення географії про взаємодію природи та суспільства, можливість вивчення їх просторово-часових аспектів з використанням картографічних інформаційних джерел.

З урахуванням поставленої мети для її досягнення доцільним буде застосування методів: *описового, історичного порівняння та часових зрізів* – при аналізі історичних передумов створення загальногеографічних карт на західноукраїнські землі, особливостей їх укладання та використання, діяльності картографо-геодезичних служб Польщі, Чехословаччини, Румунії, СРСР; *системного підходу, аналізу та синтезу* – для визначення характерних особливостей загальногеографічних карт та їх ролі у процесі розвитку картографії; *наукової класифікації* – для визначення основних класифікаційних ознак картографічних творів; *інформаційного та кібернетичного моделювання* – для розробки довідково-інформаційної системи стосовно загальногеографічних карт; *аналогового моделювання та статистичного* – при обґрунтуванні методик сучасного використання загальногеографічних карт, створених у 1919–1939 роках.

Джерельна база дослідження формується на основі теоретичних та прикладних праць зарубіжних та вітчизняних вчених: Е. Ромера, Б. Ольшевича, В. Кубійовича, Р.І. Сосси, О. Шаблія та багатьох інших авторів.

Інформаційну базу дослідження складають картографічні матеріали, що зберігаються у відділі картографії Наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України (м. Київ). Певна частина інформаційної бази дослідження буде сформована на основі використання електронних ресурсів та каталогів бібліотек

Польщі, Румунії, Чехословаччини, Росії [1, 2 та ін.].

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що при проведенні дослідження для вирішення поставлених задач буде:

- розроблено та апробовано на практиці методику комплексного дослідження картографічних документів, якими є загальногеографічні карти на західноукраїнські землі у період між першою та другою світовими війнами;
- систематизовано та введено в науковий обіг загальногеографічні карти на західноукраїнські землі, видані зарубіжними картографо-геодезичними службами у міжвоєнний період;
- проаналізовано особливості змісту та запропоновано систему класифікаційних ознак загальногеографічних карт на західноукраїнські землі, представлено їх класифікацію;
- обґрунтовано та створено довідково-інформаційну систему, що призначена для цільового використання інформації про загальногеографічні карти на західноукраїнські землі;
- розкрито методику використання загальногеографічних карт на західноукраїнські землі в історико-географічних дослідженнях та у вирішенні деяких проблем сучасності.

Сформульовані положення стосовно об'єкта дослідження збагачують історію географічної картографії новою інформацією, дозволяючи виокремити певний етап її розвитку, а також удосконалюють методику картографічного методу досліджень стосовно загальногеографічних карт на західноукраїнські землі, що знаходилися під юрисдикцією Польщі, Румунії, Чехословаччини.

Аналіз літературних джерел з теми дослідження [1, 2, 7] показав, що в Польщі першим осередком військової картографії було Картографічне бюро, створене у 1918 р. у Львові. Цей орган здійснював перевидання австрійських карт, поступово змінюючи назви польською мовою.

Відправною точкою у картографічному забезпеченні території країни став березень 1919 р., коли у Варшаві було створено Військово-географічний інститут.

Діяльність Інституту в основному була пов'язана з перевиданням існуючих картографічних матеріалів на територію країни. Зокрема, це карта у масштабі 1:100000, створеної на основі попередніх видань австрійської спеціальної карти масштабу 1:75000, німецької топографічної карти масштабу 1:100000 та російських топографічних карт у масштабах 1:42000, 1:84000, 1:126000. Розмір переважної більшості карт був аналогічний до розміру базових австрійських та німецьких карт.

Друге видання Інституту, здійснене протягом 1922–1927 років – це оперативна карта масштабу 1:300000, одержана шляхом репродукції з німецької оглядової карти Середньої Європи того ж масштабу із зміненою номенклатурою.

Третім виданням стала оглядова карта масштабу 1:750000 п'ятиколірна репродукція з австрійської 45-аркушевої оглядової карти Середньої Європи такого ж масштабу. Карта видана у картографічній проекції Бонна на 16 аркушах із

змінами номенклатури та державних кордонів, із уточненою мережею головних шляхів сполучення станом на 1925 рік. Вказані видання, як власне і наступні, покривали всю територію країни [6, 7].

У 1929 році у Польщі після введення єдиною системи прямокутних координат було змінено масштабний ряд загальногеографічних карт. При цьому основними масштабами польських загальногеографічних карт стали 1:25000, 1:100000, 1:300000, 1:1000000.

Тактична карта масштабу 1:100000 у 1927–1931 рр. виходить у світ як карта нового типу. Її зміст ґрунтується на матеріалах нових чи перевірених старих топографічних зйомок. До 1939 р. аркуші тактичної карти масштабу 1:100000 були видані на території всієї Польщі.

Західноукраїнські землі, що входили до складу Польщі, спочатку були відображені на так званих виданнях польських топографічних карт. Зокрема, територія західних областей України лише частково, в окремих районах, була покрита детальною картою масштабу 1:25000, що видавалась з 1927 року у вигляді так званого нормального типу в одну чорну фарбу (з 1931 року – у нових умовних знаках). Карту укладали в багатогранній проекції та друкували літографським способом.

Загалом західноукраїнські землі, за дослідженнями Р.І. Сосси [6], були покриті 117 аркушами цієї карти, яка була найбільш великомасштабною картою суцільного покриття, належної якості та інформативності відносно актуального стану місцевості. Заслужують на увагу великі обсяги картоукладальних робіт у зв'язку з використанням нової проекції та оновленням змісту карт. Радянські дослідники-картографи топографічну карту у масштабі 1:100 000, як й інші польські карти, незаслужено недооцінювали [7].

З 1927 року виходить друком нормальний тип оперативної карти масштабом 1:300000 у багатогранній проекції. До 1939 року у Польщі побачили світ 47 аркушів цієї карти, з них на територію нинішньої України – 12 аркушів. Карти, які покривали територію України, були видані переважно в 1930-1933 р. [7].

Західноукраїнські землі покривали також чотири аркуші оглядово-оперативної карти масштабу 1:500000, які Інститут видав у другій половині 1930-х років. У 1934 р. було закінчено видання на територію всієї Польщі загальногеографічної карти у масштабі 1:1000000, яке існувало у двох варіантах: міжнародна карта (4 аркуші) та дрібномасштабна оперативна карта (1 аркуш).

Загальногеографічним картографуванням Румунії, у складі якої знаходились Буковина та Бессарабія, займався Військово-географічний інститут, утворений ще в 1873 році.

З 1906 року державну топографічну карту Румунії створювали за матеріалами власних топографічних зйомок у масштабі 1:100000 (до 1906 року – у масштабі 1:50000). Для територій, що відійшли до Румунії від Австро-Угорщини та Російської імперії, карти у масштабі 1:100000 укладали за колишніми австрійськими та російськими топографічними картами.

Українські землі у складі Румунії були відображені на оперативній карті масштабу 1:200000, укладеній у псевдоконічній рівновеликій проекції Бонна на основі 280-аркушевої австрійської Генеральної карти Середньої Європи того ж масштабу. Видана карта румунською мовою.

З 1929 року державну карту в масштабі 1:100000 та оперативну карту в масштабі 1:200 000 укладали в рівнокутовій конічній проекції Ламберта, друкували у три фарби.

У 1937–1940 роках була укладена та видана топографічна карта у масштабі 1:500000. Крім того, на територію Румунії, у тому числі і на українські землі, були перевидані австрійська оглядова карта у масштабі 1:750000 та аркуші міжнародної карти у масштабі 1:1000000.

Загалом топографічна забезпеченість західноукраїнських земель, що перебували у складі Румунії, була нижчою порівняно із забезпеченістю українських земель, окупованих Польщею.

Топографічне картографування Закарпатської України, що перебувала у складі Чехословаччини, здійснював Військово-географічний інститут, створений у 1918 р. у Празі за аналогією до структури військово-топографічної служби Австро-Угорщини.

У 1920 р. інститут розпочав оновлення планшетів у масштабі 1:25000. Перше видання топографічної карти масштабу 1:25000 охопило всю територію Закарпатської України.

Матеріали нових зйомок використовуються для перевидання на територію Чехословаччини австрійських топографічних карт різних масштабів (1:75000, 1:200000, 1:750000). Оновлені карти покривали всю територію Закарпатської України [7].

До 1938 року була створена на територію всієї Чехословаччини карта у масштабі 1:1000000.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сформульовані окремі наукові положення стосовно об'єкта дослідження збагачують історію географічної картографії новою інформацією, виокремлюють певний етап її розвитку, а також удосконалюють методiku картографічного методу досліджень стосовно загальногеографічних карт на західноукраїнські землі, що знаходилися у 1919–1939 роках під юрисдикцією Польщі, Румунії, Чехословаччини. Окреслені напрями картографування потребують систематизації матеріалу та докладного вивчення існуючих оригіналів картографічних творів.

Рецензент – доктор географічних наук, професор В. О. Шевченко

Література:

1. Архів карт Військового Інституту Географічного, виданих у 1919-1939 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://маруwig.org>.
2. Архів старовинних польських карт [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://oldmapsbooks.com>.

3. Географія українських і сумежних земель / Кубійович В. – К., 2005. – 19 с.

4. Новітня українська суспільна географія : хрестом. для студ. / упор. О. Шаблій – Львів, 2007. – С. 9–16.

5. Сосса Р. І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. : корот. нарис / Сосса Р.І. – К., 2000. – 71 с.

6. Сосса Р. І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1941 р.: бібліогр. покаж. / Сосса Р.І.. – К., 2007. – 169 с.

7. Сосса Р. І. Картографування території України / Сосса Р.І. – К., 2004. – С. 68–71.

А.В. Ищук

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ОБЩЕГЕОГРАФИЧЕСКОГО КАРТОГРАФИРОВАНИЯ ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ В ПЕРИОД С 1919 ДО 1939 ГОДА КАК АКТУАЛЬНОЕ НАУЧНОЕ ЗАДАНИЕ

В статье определен объект и предмет исследования, его главную идею, поставлены исследовательские задачи, избрана корректная методологическая основа, указана научная новизна и возможное практическое значение полученных результатов. Сформулированные положения позволят решить актуальное научное задание изучения особенностей общегеографического картографирования западноукраинских земель в период с 1919 до 1939 года.

Ключевые слова: общегеографическое картографирование, объект исследования, предмет исследования, история картографирования.

A. Ishchuk

STUDY OF HISTORY OF GENERALLY-GEOGRAPHICAL MAPPING OF WESTERN UKRAINIAN LANDS IN THE PERIOD FROM 1919 TO 1939 YEAR AS ACTUAL SCIENTIFIC TASK

This article is about object and subject of research, it's main idea, research tasks are put, correct methodological basis is selected, a scientific novelty is indicated and the practical value of the received results is possible. The formulated positions will allow to decide an actual scientific task from the study of features of the generally geographical mapping of Western Ukrainian lands in a period from 1919 to 1939 year.

Key words: generally-geographical mapping, object of research, subject of research, history of mapping.

Надійшла до редакції 15 лютого 2011 р.